

# Prilog poznavanju slikarskog opusa Giovannija Battiste Augustija Pitterija

Ivana Prijatelj Pavičić

Umjetnička akademija, Split

Izvorni znanstveni rad/*Original scientific paper*

19. 5. 2004.

Ilustracije:

Ključne riječi: *slikarski opus Giovannija Battiste Augustija Pitterija u Dalmaciji, portret biskupa Jerolima Fonde, sv. Serafin od Montegranove*

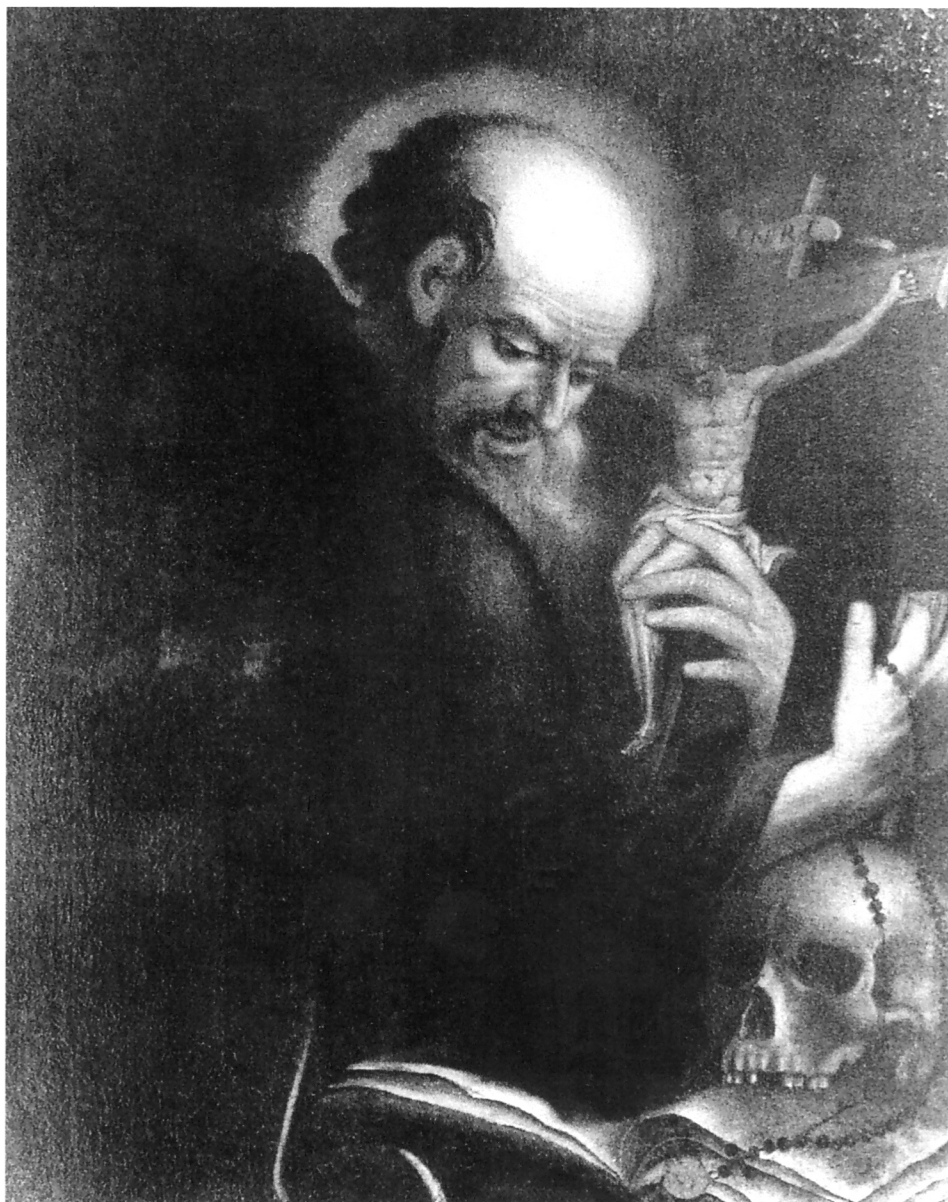
*U radnji se daje ikonografska analiza slike s prikazom sv. Serafina od Montegranara iz crkvene zbirke sv. Frane na splitskoj Rivi, koja se atribuirala slikaru venecijanskog porijekla Giovanniju Battisti Augustiju Pitteriju, djelatnom od 1730. do 1754. u Dalmaciji. Istom slikaru pridaje se i portret trogirskog biskupa piranskog porijekla Jerolima Fonde (1686.–1754.), te još tri biskupska portreta koja se datiraju u četrdesete godine 18. stoljeća: portreti zadarskog nadbiskupa Vicka Zmajevića, ninskog biskupa, a kasnije zadarskog nadbiskupa Matije Karamana i kotorskog biskupa Vicka Draga.*

U posljednje vrijeme napravljena su opsežna istraživanja opusa slikara Giovannija Battiste Augustija Pitterija, koji se iz Venecije doselio u Zadar, gdje je djelovao (radeći za različite naručitelje diljem Dalmacije) od 1730. do 1754. godine. U navedenom razdoblju naslikao je više od četrdeset slika u Zadru, njegovoj okolici i u Dalmaciji. Ta su istraživanja konačno rezultirala i monografijom o tom plodnom kasno-baroknom slikaru iz pera Radoslava Tomića.<sup>1</sup> Pitteri pripada skupini doseljenih umjetnika koji su u Dalmaciji našli plodno tlo i brojne naručitelje. U ovom radu pokušat ćemo dopuniti njegov katalog s nekoliko novih djela.

*Slika sv. Serafina iz Montegranara u crkvi sv. Frane u Splitu*

Pitteri je boravio i radio i brojna djela u srednjoj Dalmaciji. Primjerice, u Trogiru mu se pridaje oltarna pala na katedral-

<sup>1</sup> R. Tomić, *Slikar Giovanni Battista Augusti Pitteri u Dalmaciji*, Barbat, Zagreb 2002.



Giovanni Battista Augusti Pitteri, *Sv. Serafin od Montegranara*, franjevački samostan sv. Frane na splitskoj Rivi

nom oltaru obitelji Garagnin. Oltarnu palu *Sv. Josip Kopertinski* (198 x 130 cm) u samostanu sv. Frane na splitskoj Rivi izradio je 1754. godine.<sup>2</sup> U zbirci istog samostana nalazi se slika s dopojasnim prikazom franjevačkog sveca, koja pokazuje izuzetne stilske sličnosti s Pitterijevim opusom.<sup>3</sup>

Na slici je prikazan proćelavi muškarac, rijetke sijede kose sa sijedom bradom i brkovima, spuštenu pogleda, odjeven u crni kapucinski habit s kapuljačom. U lijevoj ruci drži raspelo, a u desnoj molitvenik i krunicu. Desnu je ruku naslonio na lubanju, ispod koje se nalazi rastvorena knjiga. Spomenuti atributi javljaju se na slikama sv. Franje Asiškog, ali lik s bradom fizionomijski ne odgovara prikazima osnivača franjevačkog

reda. Drugi svetac kod kojega se javljaju nabrojani atributi jest kapucin sv. Serafin iz Montegranara (1540.–12. X. 1604.), koji se također prikazuje kako meditira nad lubanjom s križem u ruci, a križ prati krunica.<sup>4</sup>

Svetac je rođen 1540. godine u Montegranaru (Ascoli Piceno). Primljen je kao laik u tolentinski kapucinski samostan, odakle je prošao novicijatu u Jesiju, gdje je promijenio krsno ime u Serafin. Oko 1590. godine Serafin se preselio u Ascoli. Želio je završiti svoj život kao misionar među nevjernicima, a smrt ga je sustigla 12. listopada 1604. godine u samostanu Santa Maria in Solesta. Proces beatifikacije započet je 1611. godine. Tek nakon procesa beatifikacije 1719.–1729. godine Benedikt



Pietro Gaia, *Sv. Serafin od Montegranara*, samostan kapucina, Ascoli Piceno

VIII. uvrstio je Serafina u blažene, a trideset i osam godina poslije, 1767. godine, papa Klement XIII. uvrstio ga je u svece.<sup>5</sup>

Kult sv. Serafina razvija se u 17. stoljeću. Pietro Gaia, slikar venecijanskog porijekla, bio je prvi portretist kapucinskoga sveca. Najraniji njegov portret datira se između 1604. i 1610. godine, a nalazi se u kapucinskom samostanu u Ascoli Picenu. Taj je prvi portret nastao malo nakon svečeve smrti, jer je vrlo brzo nakon što je pokopan svetac postao predmetom obožavanja. Pretpostavlja se da je taj prvi portret izveden prije 1611., kada je započeo proces borbe za njegovu beatifikaciju. Stoga se drži da je taj najstariji portret fizionomijski uistinu vjeran, jer je slikar osobno poznao sveca. U dokumentima se navodi da je svetac imao glavu (volto) *piuttosto tondodi color rubicondo, la testa piuttosto grande e calva*, te da je bio korpulentan. Taj je prvi portret bio modelom brojnih kasnijih svečevih prikaza nakon beatifikacije i kanonizacije.

Gaia prikazuje sv. Serafina na ovoj prvoj slici dopojasno. Posebnu pažnju posvećuje njegovoj markantnoj velikoj glavi, licu s naglašenom čelom i borama oko očiju. Riječ je o fizionomiji koja je veoma slična onoj zabilježenoj na slici iz splitske crkve sv. Frane.

Serafin na Gaiinu portretu u desnoj ruci drži raspelo od mjedi kojem se svetac molio, a kažiprstom lijeve ruke pokazuje na to raspelo. Prema legendi posredovanjem toga križa izveo je čudesno ozdravljenje. Križ je pripadao padru Anselmu da Pietramolara, koji mu ga je poklonio, a kojemu ga je papa Pio V. 1571. godine darovao kao kapelanu kapucina u bitci kod Lepanta. Čini se da je Serafin postao njegovim vlasnikom po Anselmovo smrti 1584. godine. U procesu beatifikacije navodi se da je Serafin slikaru Gaii ozdravio bolesno koljeno rečenim križem recitirajući molitve među kojima i "Očenaš". Nadalje, uz lik sv. Serafina na prvom Gaiinu portretu vezana je krunica (Agnus Dei), koju je prema hagiografima držao uz križ, a koja ukazuje na njegovu snažnu marijinsku pobožnost. Taj se Gaiin portret nalazio iznad svečeva groba u staroj kapucinskoj crkvi u Ascoli Picenu. Iznad sveca je natpis *Vera effigies F(ratris) Seraphini a M(on)te Granario*, a na desnoj strani na dnu slike *Ex voto*.<sup>6</sup>

Gaii se atribuirala još jedno ulje na platnu s portretom sv. Serafina (158 x 112cm), na kojem je svetac prikazan u cijeloj figuri kako kleči na podu držeći križ u ruci. Ispod križa (na kojem je lik Raspetog prikazan veoma slično kao na slici iz splitske crkve sv. Frane) na klecalu je (lijevo od sveca) ljudska lubanja, krunica i manji križ od mjedi. Svečeva fizionomija izvedena je iz prvog portreta. Slika se nekoć nalazila u sali Komunalne palače u Ascoliju, zatim se spominje u kapucinskoj crkvi Ascolija, a početkom 20. stoljeća bila prenesena u lokalnu gradsku pinakoteku. Danas je ta slika, koja se datira oko 1620. godine, u kapucinskoj crkvi u Anconi, u trećoj kapeli s lijeve strane. To je prva svečeva slika nakon što je započeo proces za njegovu beatifikaciju 1611. godine i koja je bitno odredila prvu svečevu ikonografiju.<sup>7</sup>

<sup>2</sup> K. Prijatelj, *Barok u Splitu*, Split 1947., str. 70; Tomić 2002., kat. 31, str. 106–107.

<sup>3</sup> Sliku je nedavno kao diplomski rad restaurirala Ivana Letilović, a pod mentorstvom Jurice Matijevića i Ivane Prijatelj Pavičić. Vidi njezin diplomski rad pod naslovom *Konzervatorsko-restauratorski tretman slike na platnu sa prikazom franjevačkog sveca iz zbirke samostana sv. Frane na Rivi*, Umjetnička akademija u Splitu, Odsjek za konzervaciju i restauraciju, travanj 2004. Slika je ulje na platnu, dim. 69,2 x 86,7 cm.

<sup>4</sup> G. Santorelli, *Pietro Gaia pittore veneto in Ascoli, primo ritrattista di San Serafino*, "Arte Documento" 17–18–19, Venecija 2003., str. 382–385.

<sup>5</sup> Bibliotheca Sanctorum, Istituto Giovanni XXIII della pontificia universita' lateranense, str. 850–851; G. Fabiani, *Ascoli nel Cinquecento*, I, Ascoli 1957., str. 134–135 i 403–404.

<sup>6</sup> S. Papetti, *La vera effigie di Serafino da Montegranaro dipinta di Pietro Gaja*, u: "Flash Ascoli" 9, ottobre 1987., str. 22.

<sup>7</sup> G. Santorelli, str. 384–385.



Pietro Gaia, *Sv. Serafin od Montegranara*, samostan kapucina, Ascoli Piceno

VIII. uvrstio je Serafina u blažene, a trideset i osam godina poslije, 1767. godine, papa Klement XIII. uvrstio ga je u svece.<sup>5</sup>

Kult sv. Serafina razvija se u 17. stoljeću. Pietro Gaia, slikar venecijanskog porijekla, bio je prvi portretist kapucinskoga sveca. Najraniji njegov portret datira se između 1604. i 1610. godine, a nalazi se u kapucinskom samostanu u Ascoli Picenu. Taj je prvi portret nastao malo nakon svečeve smrti, jer je vrlo brzo nakon što je pokopan svetac postao predmetom obožavanja. Pretpostavlja se da je taj prvi portret izveden prije 1611., kada je započeo proces borbe za njegovu beatifikaciju. Stoga se drži da je taj najstariji portret fizionomijski uistinu vjeran, jer je slikar osobno poznao sveca. U dokumentima se navodi da je svetac imao glavu (volto) *piuttosto tondodi color rubicondo, la testa piuttosto grande e calva*, te da je bio korpulentan. Taj je prvi portret bio modelom brojnih kasnijih svečevih prikaza nakon beatifikacije i kanonizacije.

Gaia prikazuje sv. Serafina na ovoj prvoj slici dopojasno. Posebnu pažnju posvećuje njegovoj markantnoj velikoj glavi, licu s naglašenom celom i borama oko očiju. Riječ je o fizionomiji koja je veoma slična onoj zabilježenoj na slici iz splitske crkve sv. Frane.

Serafin na Gaiinu portretu u desnoj ruci drži raspelo od mjedi kojem se svetac molio, a kažiprstom lijeve ruke pokazuje na to raspelo. Prema legendi posredovanjem toga križa izveo je čudesno ozdravljenje. Križ je pripadao padru Anselmu da Pietramolara, koji mu ga je poklonio, a kojemu ga je papa Pio V. 1571. godine darovao kao kapelanu kapucina u bitci kod Lepanta. Čini se da je Serafin postao njegovim vlasnikom po Anselmovoj smrti 1584. godine. U procesu beatifikacije navodi se da je Serafin slikaru Gaii ozdravio bolesno koljeno rečenim križem recitirajući molitve među kojima i "Očenaš". Nadalje, uz lik sv. Serafina na prvom Gaiinu portretu vezana je krunica (Agnus Dei), koju je prema hagiografima držao uz križ, a koja ukazuje na njegovu snažnu marijinsku pobožnost. Taj se Gaiin portret nalazio iznad svečeva groba u staroj kapucinskoj crkvi u Ascoli Picenu. Iznad sveca je natpis *Vera effigies F(ratris) Seraphini a M(on)te Granario*, a na desnoj strani na dnu slike *Ex voto*.<sup>6</sup>

Gaii se atribuirala još jedno ulje na platnu s portretom sv. Serafina (158 x 112cm), na kojem je svetac prikazan u cijeloj figuri kako kleči na podu držeći križ u ruci. Ispod križa (na kojem je lik Raspetog prikazan veoma slično kao na slici iz splitske crkve sv. Frane) na klecalu je (lijevo od sveca) ljudska lubanja, krunica i manji križ od mjedi. Svečeva fizionomija izvedena je iz prvog portreta. Slika se nekoć nalazila u sali Komunalne palače u Ascoliju, zatim se spominje u kapucinskoj crkvi Ascolija, a početkom 20. stoljeća bila prenesena u lokalnu gradsku pinakoteku. Danas je ta slika, koja se datira oko 1620. godine, u kapucinskoj crkvi u Anconi, u trećoj kapeli s lijeve strane. To je prva svečeva slika nakon što je započet proces za njegovu beatifikaciju 1611. godine i koja je bitno odredila prvu svečevu ikonografiju.<sup>7</sup>

<sup>2</sup> K. Prijatelj, *Barok u Splitu*, Split 1947., str. 70; Tomić 2002., kat. 31, str. 106–107.

<sup>3</sup> Sliku je nedavno kao diplomski rad restaurirala Ivana Letilović, a pod mentorstvom Jurice Matijevića i Ivane Prijatelj Pavičić. Vidi njezin diplomski rad pod naslovom *Konzervatorsko-restauratorski tretman slike na platnu sa prikazom franjevačkog sveca iz zbirke samostana sv. Frane na Rivi*, Umjetnička akademija u Splitu, Odsjek za konzervaciju i restauraciju, travanj 2004. Slika je ulje na platnu, dim. 69,2 x 86,7 cm.

<sup>4</sup> G. Santorelli, *Pietro Gaia pittore veneto in Ascoli, primo ritrattista di San Serafino*, "Arte Documento" 17–18–19, Venecija 2003., str. 382–385.

<sup>5</sup> *Bibliotheca Sanctorum*, Istituto Giovanni XXIII della pontificia universita' lateranense, str. 850–851; G. Fabiani, *Ascoli nel Cinquecento*, I, Ascoli 1957., str. 134–135 i 403–404.

<sup>6</sup> S. Papetti, *La vera effigie di Serafino da Montegranaro dipinta di Pietro Gaja*, u: "Flash Ascoli" 9, ottobre 1987., str. 22.

<sup>7</sup> G. Santorelli, str. 384–385.

Giovanni Battista Augusti Pitteri, *Portret Jerolima Fonde*

< Pietro Gaia, *Sv. Serafin od Montegrana*, samostan kapucina, Ancona

Nadalje, spomenimo sličnost između slike *Sv. Frane Asiški* (70 x 53 cm) u blagovaonici zadarskog samostana sv. Frane i splitske slike.<sup>13</sup>

Postavlja se pitanje je li Pitteri naslikao sv. Serafina u isto vrijeme kada i sv. Josipa Kopertinskog, 1754. godine (posljednja godina kada je zabilježena njegova slikarska djelatnost) ili ranije. Budući da se djela razlikuju u dimenzijama (Sv. Serafin, 69,2 x 86,7cm; Sv. Josip Kopertinski, 198 x 130 cm) čini se da ona nisu dio nekog ciklusa franjevačkih svetaca.

#### *Portret trogirskoga biskupa Girolama Fonde*

U Koprju se čuva portret nekadašnjega trogirskog biskupa Jerolima Fonde (1686.–1754.).<sup>14</sup> Rođen je u Piranu, bio je duhovnik Koprarske biskupije i biskup u dalmatinskim gradovima Ninu i Trogiru. Godine 1733. izabran je za ninskog biskupa, a u ljeto 1738. za trogirskog biskupa. Umro je 30. XI. 1754. u Trogiru, gdje je pokopan u grobnici trogirskih biskupa pred oltarom sv. Ivana Trogirskoga.<sup>15</sup>

*jadranskih obala u 17. i 18. stoljeću*, organiziranom u spomen Krune Prijatelja, održanom u Splitu 21.–22. XI. 2003. ne ulazeći u pitanje atribucije djela. Zahvaljujem V. Zajec na fotografiji portreta.

<sup>13</sup> Svu literaturu o Fondi sakupila je L. Čoralić u: *Koparski svećenik Jeronim Fonda (1686.–1754.) – ninski i trogirski biskup*, referat na međunarodnom kongresu 1400. letnica koprarske škofije in omembe slovnov v Istri, održanom u Koprju 2000. godine, u: "Acta Histriae" 9, Koper 2001., 2, str. 343–356; o njemu kao trogirskom biskupu i umjetničkoj aktivnosti u crkvanim objektima u njegovo doba vidi: L. Čoralić–I. Prijatelj Pavičić, *O graditeljskoj aktivnosti u trogirskim ženskim benediktinskim samostanima u vrijeme biskupa Jeronima Fonde (1738.–1754.)*, "Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji" 38, Split 1999.–2000., str. 365–396.

Portret pokazuje biskupa kako stoji ispred police s knjigama. Odjeven je u tamnu sivu mocetu, ispod koje je bijela roketeta, čiji kraj pridržava lijevom rukom. U desnoj ruci drži predmet nejasno naslikan (biret?). O vratu mu na prsima visi pektoral. Biskup je gologlav, pravilna lica, blago nasmiješen.

Ovaj portret stilski i vremenski možemo povezati sa serijom od tri sačuvana portreta dalmatinskih biskupa koji se datiraju oko 1740. godine.

U Stalnoj izložbi crkvene umjetnosti u Zadru čuva se barokni portret zadarskog nadbiskupa Vicka Zmajevića, za koji se u njegovoj oporuci spominje da se nedovršen nalazio u zadarskoj Nadbiskupskoj palači. Zmajević je prikazan u zrelih godinama, tamne kose začesljane iza uha, orlovskog nosa. Odjeven je u plavosivi oplečak s kapuljačom, koji se kopča na prsima crvenom dugmadi. Ispod mocete ima bijelu roketu. Na prsima mu visi pektoral ukrašen dragim kamenom. Blago je podigao desnu ruku i u njoj drži predmet koji oblikom podsjeća na biret, biskupsku kapu.<sup>16</sup>

U privatnom vlasništvu u Splitu nalazi se portret kotorskog biskupa Vinka Draga (1710.–1744.).<sup>17</sup> Prikazuje mladolika biskupa odjevena u tamni sivozeleni oplečak, ispod kojega nosi čipkom ukrašenu roketu. U desnoj ruci drži papir, a u lijevoj svinuti list. Iza njega je teški zastor.

Četvrti portret iz ove skupine bio bi portret Matije Karamana (1700.–1771.), kapelana Vicka Zmajevića, osorskog biskupa od 1742., koji je postao zadarskim biskupom 1745. godine. Pretpostavlja se da je portret propao u razaranjima Drugoga svjetskog rata, ali je poznata njegova stara fotografija.<sup>18</sup> Ponovo je predstavljen lik biskupa odjevena u roketu i mocetu.

Svi su ti portreti djela istoga autora i nastali su otprilike u isto vrijeme, negdje početkom četrdesetih godina 18. stoljeća. Riječ je o osrednjem kasnobaroknom slikarstvu, a djela povezuje kasnobarokna tvrda modelacija lica i ruku, sličan način modelacije odjeće i fizionomija. Svojedobno smo L. Čoralić i ja (prije nego što je tiskana monografija o Pitteriju, i prije nego sam doznala za portret biskupa Fonde) tražili autora između dva slikara djelatna u Dalmaciji u navedeno doba, između G. B. Pitterija i splitskoga slikara, kipara i graditelja Mihovila Luposignolija.<sup>19</sup> Uvidom u cjeloviti Pitterijev opus i životopis, temeljem stilske analize fizionomija navedenih biskupa s pojedinim Pitterijevim svetačkim figurama (koje često prikazuje klišeizirano, ne ulazeći u njihovu individualizaciju ili psihologizaciju), dolazim do zaključka da je autor sva četiri navedena portreta upravo taj udomaćeni slikar venecijanskog porijekla.

<sup>16</sup> L. Čoralić–I. Prijatelj Pavičić, *Zadarska nadbiskupska palača u vrijeme nadbiskupa Vittorija Priulija (1688.–1712.) i Vicka Zmajevića (1713.–1745.)*, u: "Grada i prilozima za povijest Dalmacije" 16, Državni arhiv u Splitu, Split 2000., str. 136–141.

<sup>17</sup> K. Prijatelj, *Portret kotorskog biskupa Vinka Draga*, u: *Uvijek na istom putu*, Zbornik biskupa Ive Gugića, Perast 1996., str. 97–100; Čoralić–Prijatelj, str. 140.

<sup>18</sup> Fotografija (porijeklom iz stare fototeke Konzervatorskog zavoda u Splitu) prvi je put objavljena u: M. Japundčić, *Matteo Karaman*, Rim, 1961., str. 41, a potom u: I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, Split, 1964., str. 229. O portretu vidi: Čoralić–Prijatelj, str. 140.

<sup>19</sup> Čoralić–Prijatelj, str. 140.

## Summary

Ivana Prijatelj Pavičić

### *A Contribution to Giovanni Battista Pitteri*

The study provides an iconographical analysis of a painting of St. Seraphim of Montegranaro, from the church of St. Francis at the Split port. The painting is attributed to the Venetian painter Giovanni Battista Augusti Pitteri, who was active in Dalmatia between 1730 and 1754. To the same painter the author also attributes a portrait of Jerolim Fonde, bishop of Trogir, native of Piran (1686–1754), as well as three other episcopal portraits from the forties of the 18<sup>th</sup> century, i.e., of Vicko Zmajević, archbishop of Zadar, Matija Karaman, bishop of Nin and, later, archbishop of Zadar, and of Vicko Drago, bishop of Kotor.